

376.37.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕРАПІЇ ПІСКОМ В КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ З ЛОГОПАТОЛОГІЄЮ

Ревуцька Олена Володимирівна,

к.пед.н., доцент,

Линдіна Євгенія Юріївна

к.пед.н., доцент,

Бердянський державний педагогічний університет,

м. Бердянськ, Україна

revutskaya.helena@gmail.com

evgeniyalyndina.bgpu@gmail.com

Анотація. У статті визначено теоретичні аспекти використання терапії піском в корекційній роботі з дітьми з логопатологією; розглядається проблема використання пісочної терапії в психолого-педагогічній теорії та практиці; схарактеризовано особливості застосування пісочної терапії в корекційній роботі з дітьми з логопатологією; окреслено педагогічні умови використання терапії піском в корекційній роботі з дітьми з логопатологією.

Ключові слова: терапія піском; корекційна робота; діти з логопатологією.

Сьогодення педагогічної науки і практики характеризується пошуком нових підходів до організації освітньо-виховного процесу, оскільки суспільний розвиток країни вимагає нової, активної, ініціативної і творчої особистості. У сучасних умовах діти пізнають комп'ютерні технології одночасно з освоєнням мовлення, це ставить перед сучасним педагогом завдання вдосконалення дидактичних прийомів, методів освітньо-інформаційної роботи.

Діти з порушеннями мовлення вимагають до себе особливої уваги. Відомо, що діти із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) – це діти з різними складними системними мовленнєвими розладами, при яких порушуються всі компоненти мовленнєвої системи, що відносяться до звукової та смислової сторони, збереженому слусі й інтелекті.

У дітей зазначеної категорії спостерігаються порушення емоційно-вольової сфери та координації рухів, низький розвиток дрібної моторики,

спостерігаються супутні рухи під час мовлення, нерозвиненість почуття ритму, знижений рівень розвитку вербальної пам'яті, уваги, словесно-логічного мислення.

Сучасні умови дають поштовх до пошуку інноваційних, цікавих і розвиваючих засобів корекційно-логопедичного впливу, які б позитивно впливали на мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. Одним із таких напрямів у логопедичній роботі є використання «пісочної терапії».

Над формуванням концепції «пісочної терапії» працювали представники юнгіанської школи. Т. Грабенко, Н. Дикань, Т. Зінкевич-Євстигнеєва, М. Кисельова, Л. Лебедева, Н. Маковецька, Т. Гречишкіна, А. Коваленко досліджували питання запровадження ідей юнгіанської пісочної терапії (sand-art) та запропонували систему пісочних ігор, назвавши їх корекційно-розвиваючими.

Поняття «терапії піском» було запропоновано ще Карлом Юнгом, основний її принцип полягає у використанні піску, води і спеціальних атрибутів. Перший досвід використання терапії піском стосувався саме дітей із мовленнєвими, інтелектуальними, афективними та поведінковими порушеннями, як невербальний вид терапії, з метою дати відчуття безпеки знаходження у середовищі. Зараз цей метод використовується без будь-яких обмежень для усіх: і дорослих і дітей (від 3 років) [37].

У ході творчої гри з піском активізуються самозцілюючі резерви дитячої психіки, які виявляються за певних умов у процесі терапії. Пісок поглинає негативну психічну енергію людини, стабілізує її емоційний стан і гармонізує психоемоційне самопочуття дитини.

Для дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку особливо важливою є невербальна експресія через взаємодію із піском та водою. К. Юнг стверджував, що «гра у пісок» вивільняє заблоковану чи пригнічену психічну енергію, що дозволяє трансформувати і спрямувати її на розвиток особистості дитини.

Процес піскової терапії починається тоді, коли в результаті творчого імпульсу безсвідоме людини активізується і на поверхні пісочниці людина створює певний образ. Кожного разу при контакті з піском відбувається своєрідне занурення у безсвідоме. Створення пісочної композиції відображає зміст психічного життя людини. Кожна пісочна картинка (від заняття до заняття) фіксує той чи інший стан психіки, той чи інший аспект внутрішнього світу клієнта [37].

Маргарет Ловенфельд піскову психотерапію розглядала як символічну гру, що створює комунікацію між свідомим і несвідомим. Покращення функціонального стану емоційної та особистісної сфер людини відбувається саме за рахунок встановлення зв'язку між свідомим і безсвідомим у символічній формі, що дозволяє торкнутися найглибших переживань.

На сьогоднішній день існує декілька напрямів Sandplay. Оскільки можливості методу розширюються, – з'являються численні модифікації і форми. У науковому світі з 1995р., прийнята наступна класифікація: Sandplay з великої літери «S» – це класична форма юнганської пісочної терапії з властивою їй теоретичною базою і методологією; sandplay з маленькою «s» – це різні модифікації методу (пісочна терапія в контексті арт-терапії, казки на піску, дидактичні програми на піску, медитації на піску, реабілітаційні програми).

В середині XIX ст. вітчизняний педагог К. Ушинський наголошував на розвивальних можливостях роботи дітей з природними матеріалами, зокрема й піском. Він писав: «Діти не люблять іграшок нерухомих, закінчених, добре зроблених, яких вони не можуть змінити за своєю фантазією... краща іграшка для дитини та, яку вона може змусити змінитись найрізноманітнішим чином... для маленьких дітей найкраща іграшка - купа піску» [32, с. 231].

Особливий інтерес у контексті досліджуваної проблеми становить науковий доробок Т. Зинкевич-Євстігнеєвої й Т. Грабенко, які розробили й успішно апробували систему пісочних ігор, спрямованих на навчання, розвиток та корекцію особистості дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Автори книги «Чудеса на піску. Пісочна ігротерапія» розкрили значення пісочної терапії у роботі з дітьми з метою діагностичного, психокорекційного, психотерапевтичного, розвивального впливу на особистість, реалізуючи казкотерапевтичний підхід. Ученими розроблені практичні рекомендації щодо організації та проведення ігрової діяльності з піском, конкретизовано основні психолого-педагогічні вимоги до пісочниці та її обладнання, визначені принципи роботи в пісочниці. У працях Т. Зинкевич-Євстігнеєва й Т. Грабенко представлено добірку пісочних ігор, спрямованих на розвиток тактильнокінестетичної чутливості та дрібної моторики рук, пізнавальні ігри та ігри на розвиток фонематичного слуху, корекцію звукоутворення, навчання читанню та письму «Пісочна грамота» для дітей з особливими потребами [8, с. 27].

Цікавими для нашого дослідження є наукові ідеї Н. Сакович, яка ввела в науковий обіг поняття «педагогічна пісочниця». У своїх працях учена звертає увагу саме на виховний та навчальний потенціал пісочної терапії у роботі з дітьми різного віку. Ми погоджуємося з думкою дослідниці про те, що перенесення традиційних педагогічних занять в пісочницю має такі переваги: істотно посилюється бажання дитини дізнаватись щось нове, експериментувати і працювати самостійно; відбувається розвиток «тактильної чутливості» як основи розвитку «ручного інтелекту»; розвиваються всі пізнавальні процеси (сприйняття, увага, пам'ять, мислення), а також мова і моторика; удосконалюється розвиток предметно-ігрової діяльності, що в подальшому сприяє розвитку комунікативних навичок дитини; пісок, як і вода, здатний «заземляти» негативну енергію [30].

О. Єпанчинцева у своїх працях розкриває вплив пісочної терапії на розвиток емоційної сфери дітей дошкільного віку. Дослідниця вважає, що «пісочна ігротерапія – унікальна можливість виразити своє ставлення до навколишнього світу, знайти те, що викликає тривожність та занепокоєння, можливість розсипати на дрібні піщинки образ, що викликає страх і психологічну травму в дитини» [16, с. 4]. Учена наголошує на

здоров'язбережувальному підході у використанні пісочниці у роботі з дітьми: підтримка психічного і емоційного здоров'я, формування гуманного відношення до людей і до всього живого.

Існує значний інтерес наукової спільноти до проблеми впровадження інноваційних особистісно-орієнтованих технологій, зокрема й пісочної терапії, розробки методичних рекомендацій щодо виокремлення педагогічного потенціалу пісочниці з метою особистісного розвитку дитини, стабілізації та гармонізації її психоемоційного стану, активізації емоційно-чуттєвої сфери та розкриття творчого потенціалу.

Цікавим і новим буде застосування пісочної терапії в корекційній роботі з дітьми з логопатологією, оскільки ми стикаємося з труднощами в корекційній роботі через складність прояву мовленнєвих патологій.

Загальний мовленнєвий недорозвиток позначається на формуванні у дітей інтелектуальної, сенсорної та вольової сфер. Зв'язок між мовленнєвими порушеннями та іншими сторонами психічного розвитку обумовлює наявність вторинних порушень. Діти дошкільного віку з порушенням мовлення за рівнем сформованості логічних операцій значно відстають від своїх однолітків. У таких дітей недостатня стійкість, і обсяг уваги, обмежені можливості її розподілу, знижена вербальна пам'ять, страждає продуктивність запам'ятовування. Вони забувають складні інструкції, елементи і послідовність завдань. Тобто у дітей з логопатологією значно гірше, ніж у однолітків, сформоване зорове сприймання, просторові уявлення, увага і пам'ять. Такі діти малоактивні, ініціативи у спілкуванні вони зазвичай не виявляють.

Тому, працюючи з дітьми із логопатологією, виникла необхідність пошуку єдиних засад взаємодії психолога, вихователя та вчителя – логопеда. Такими засадами були: розвиток і корекція пізнавальної сфери, а також розвиток та корекція емоційної сфери. Реалізація цих цілей можлива лише при тісній взаємодії зазначених фахівців у розвитку (корекції) мовлення і немовленнєвих психічних процесів і функцій.

Використання ігор та ігрових вправ з піском в логопедичній роботі з

дітьми з логопатологією цілком ефективно. Технологія пісочної терапії дозволяє одночасно вирішувати завдання діагностики, корекції та розвитку мовлення. Сама ж дитина вирішує завдання самовираження і розвиває самооцінку, вчиться працювати в колективі.

У багатьох випадках гра з піском виступає в якості провідного методу корекційного впливу. В інших випадках – в якості допоміжного засобу, що дозволяє стимулювати дитину, розвивати її сенсомоторні навички.

Занурення обох рук у пісок знімає м'язову, психоемоційну напругу дитини і розвиває моторику рук. Відомо, що пальці рук наділені великою кількістю рецепторів, які посилають імпульси в центральну нервову систему людини. Дослідження вітчизняних фізіологів підтверджують зв'язок рук і мозку. Чим краще розвинена рухова активність пальців рук, тим краще сформоване мовлення.

Терапія піском має свої основні принципи.

1. Створення природного стимулюючого середовища, в якому дитина відчуває себе комфортно і захищено, проявляючи творчу активність. Для цього необхідно підбирати завдання, що відповідає можливостям дитини. Необхідно виключити негативну оцінку її дій і заохочувати її фантазію.

2. Пожвавлення абстрактних символів: літер, цифр, геометричних фігур. Реалізація цього принципу дозволяє сформувати і посилити позитивну мотивацію до занять.

3. Реальне проживання, програвання різних ситуацій разом з героями.

Усі ігри, з використанням пісочної терапії, ми умовно поділили на групи: ігри, що регулюють тонус м'язів; ігри для стимуляції мовлення; ігри для поєднання мовлення з рухами; ігри для розвитку фонематичних процесів.

Ігри, що регулюють м'язовий тонус, знімають напругу з м'язів пальців рук і сприяють розвитку дрібної моторики: положити долоні на пісок, відчути повне розслаблення пальців; занурити пальці в пісок, стискати і розтискати кулачки, занурити пальці в пісок, стискати і розтискати почергово то мізинець, то великий палець на одній руці, на обох руках одночасно, занурити пальці в

пісок і поперемінно чергувати вправи для пальців («вушка»-«ріжки», «один пальчик – всі пальчики»).

У розвитку дрібної моторики, тактильних відчуттів і мислення пісок незамінний. Гра з піском розвиває у дітей діалогічне мовлення, вони вчаться правильно будувати речення, узгоджувати іменники з прикметниками, числівниками, підбирати зменшувально-пестливі форми, класифікувати предмети. Якщо діти не вміють поєднувати мовлення з рухами рук у піску – вони або граються, або говорять, необхідно навчати їх цьому. Для виправлення звуковимови дитину спочатку навчають співвідносити рухи язика і пальців в піску при відпрацьовуванні артикуляційних вправ, автоматизації ізольованих звуків, вимові складів, слів. (Наприклад: цокати язиком, одночасно пальцями ритмічно, в такт, «стрибати по піску»; язиком швидко облизувати верхню губу зі звуком «бл-бл-бл», пальцями в такт рухам язика рухати в товщині піску; ритмічно рухати язиком вгору-вниз, вказівним пальцем ведучої руки в такт рухам язика рухати по піску в тому ж напрямку).

Використання ігор з піском сприяє розвитку фонематичних процесів. В іграх діти відразу ж «заселяють» пісок «мешканцями» і починають з ними розмовляти. Бажано вчити поєднувати рухи язика і пальців у піску при вимові складів, слів. Дитина малює на піску задану кількість смужок, а потім за їх кількістю придумує слово. Фонематичному аналізу і синтезу сприяє розвиток таких ігрових прийомів, як «Виправ помилку», «Визнач кількість звуків в слові». Дорослий малює на піску помилкову кількість смужок, дитина аналізує кількість звуків у слові і виправляє помилку, додаючи або прибираючи зайву смужку. (Гра «Виправ помилку»). Розвитку фонематичного сприйняття сприяє гра «Сховай ручки». Діти ховають руки в пісок, почувши заданий звук у словах.

Можна запропонувати дитині прочитати знайомі вірші, потішки, одночасно поєднуючи їх з ритмічними рухами в піску. При виконанні вправ пальці обох рук дитини повинні бути занурені в пісок, тому малюк може здійснювати ними будь-які мимовільні рухи. А також писати слова на вологому піску друкованими буквами, спочатку пальчиком, потім паличкою, тримаючи її

як ручку. Пісок дозволяє довше зберегти працездатність дитини. Помилки на піску виправити простіше, ніж на папері. Це дає можливість дитині відчувати себе впевненішою, успішнішою.

Отже, часткове проведення логопедичних занять у пісочниці дає більший виховний та освітній ефект, ніж традиційні форми навчання: посилюється бажання дитини пізнавати щось нове, експериментувати та працювати самостійно; у пісочниці розвивається тактильна чутливість; в іграх з піском більш гармонійно і інтенсивно розвиваються всі пізнавальні функції (сприймання, увага, пам'ять, мислення), а головне для нас – мовлення і моторика; вдосконалюється предметно-ігрова діяльність, що сприяє розвитку сюжетно-рольової гри та комунікативних навичок дитини.

Взаємодія з піском стабілізує емоційний стан дитини. Поряд з розвитком тактильно-кінестетичної чутливості та дрібної моторики, дитина вчиться прислуховуватися до себе та промовляти свої відчуття. А це сприяє розвитку мовлення, довільної уваги, пам'яті і дитина із логопатологією отримує перший досвід рефлексії (самоаналізу), вчиться розуміти себе та інших. Так закладається база для подальшого формування навичок позитивної комунікації [19, с. 22].

Використання ігор, що містять елементи навчання сенд-арту сприяє розвитку фонематичного сприймання, корекції звуковимови. Вони не лише навчаються візуально запам'ятовувати матеріал, а й, графічно відображаючи його на піску, залучають тілесну пам'ять.

Метод сенд-арту надає чималі можливості для організації інтегрованої діяльності дітей. Використання пісочниці дає комплексний навчальний, корекційний та виховний ефект. Тому роботу з пісочною анімацією можна впроваджувати в освітньо-виховний процес, що сприяє розвитку мовлення та творчого потенціалу дітей із логопатологією.

Для організації малювання піском на склі доцільно створити спеціальне просторове середовище, форма проведення занять залежить від індивідуальних

можливостей дітей, тривалість індивідуального і підгрупового заняття для дітей старшого дошкільного віку – 15-20 хв.

Рекомендовано ігри та вправи на пісочному столі для розвитку діафрагмального дихання, дрібної моторики, артикуляційного апарату, автоматизації звуків, розвитку фонематичних процесів, зв'язного мовлення, корекції порушень складової структури слова.

Враховуючи всі позитивні ефекти та характеристики нетрадиційного методу сенд-арту, можна вважати доцільним його використання під час корекційно-логопедичної роботи з дітьми із логопатологією.

Використання нетрадиційного методу сенд-арту є дуже ефективним і сучасним рішенням у корекційно-логопедичній роботі з дітьми із логопатологією. У дітей відзначається позитивна динаміка в процесі автоматизації коригуючих звуків. Діти більш розкуті і безпосередні у спілкуванні. Важливо відзначити, що починає формуватися навичка рефлексії і вміння взаємодіяти в групі. Перенесення занять у пісочницю дає великий виховний і освітній ефект, ніж традиційні форми навчання, оскільки реалізує головний вид діяльності дітей – ігровий.

Отже, опрацювання теоретичних положень щодо досліджуваної проблеми уможливило визначення основних завдань педагогічної пісочної терапії: створення психологічно комфортних умов для розвитку, навчання й виховання дітей; формування позитивної навчальної мотивації; розвиток просторової уяви, образно-логічного мислення, сенсорно-перцептивної сфери, дрібної моторики рук та кінестетичної чутливості; формування навичок позитивної комунікації, вербальної і невербальної активності в ігровій діяльності; забезпечення сприятливих умов розкриття творчого потенціалу особистості; формування цілісного, сильного і здорового «Я» дитини, забезпечення рівноваги між внутрішнім світом переживань, і зовнішнім соціальним світом, гармонізація загального психоемоційного стану, зниження тривожності; покращення психічного самопочуття суб'єктів педагогічного процесу.

Розроблено методику організації та проведення педагогічної пісочної терапії, в якій виокремлено три напрями: корекційно-розвивальний, дидактичний, творчий. Основними методами й формами роботи в педагогічній пісочниці є: дидактичні ігри, розвивальні вправи, індивідуальна робота, моделювання тощо.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого наукового вивчення потребують питання, пов'язані з використанням педагогічної пісочної терапії у роботі з дітьми з особливими потребами в межах інклюзивного навчання в закладах освіти.

Список літератури

1. Юнг К. Людина та її символи. – М.: Срібні нитки, 2002. – 296 с.
2. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології // Вибрані педагогічні твори : у 2 т. / К. Д. Ушинський. – К., 1983. – Т. 1. Теоретичні проблеми педагогіки. – 471 с.
3. Грабенко Т. Чудеса на піску. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2004. – 128 с.
4. Пісочна терапія в роботі з дошкільниками / Упоряд. Л. А. Шик, Н. І. Дикань, О. М. Гладченко, Ю. М. Черкасова - Х. : Вид. група «Основа», 2012. – 127 с.
5. Епанчинцева О. Ю. Роль песочной терапии в развитии эмоциональной сферы детей дошкольного возраста. – ДетствоПресс, 2015. – 79 с.
6. Карабаева І. Пісок як матеріал для розвитку творчості та навчання дітей // Вихователь-методист дошкільного закладу : спеціаліз. журн. – 2010. – № 4. – С. 21-25.